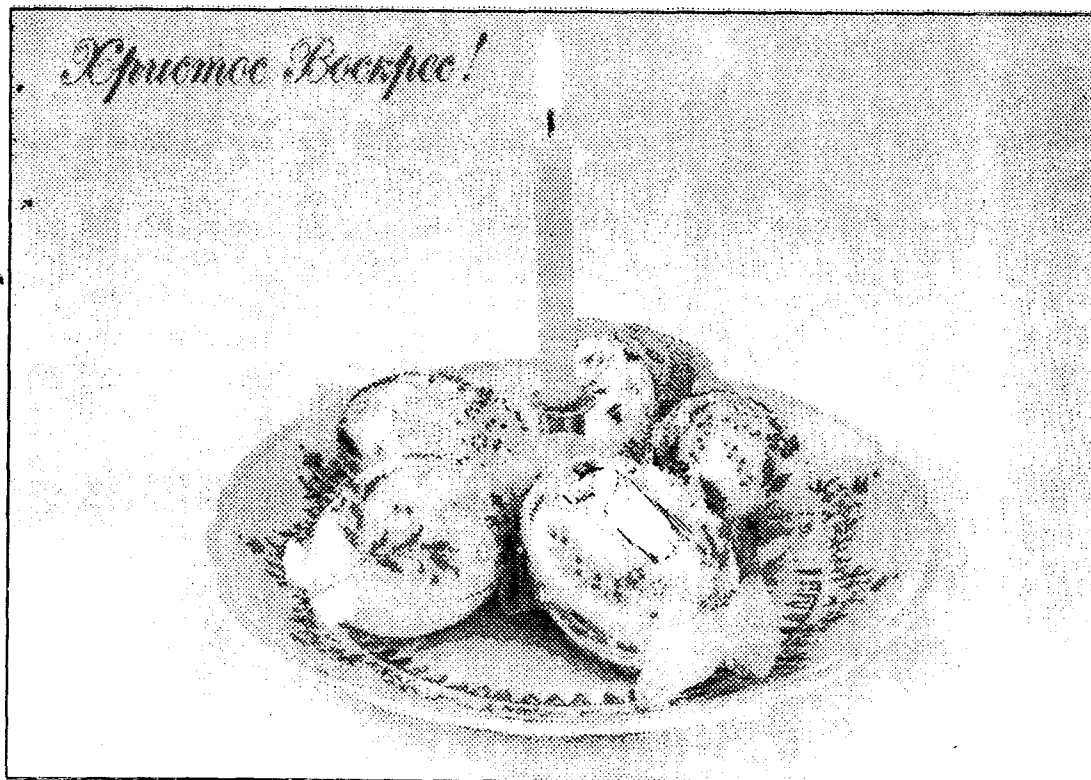

КУР'ЄР

КРИВБАСУ

1994
КВІТЕНЬ

2

ВАСИЛЬ СКРИПКА
ЛІТЕРАТУРНИЙ ЗАПИС
м. Кривий Ріг

Так схарактеризував Оксану Яківну Мешко у публічному виступі ще за її життя [1991] Микола Руденко, її побратим і сподвижник по Гельсинській Спільці. У правозахисній діяльності вони часом обмінювалися першим місцем. Думається, до них ще прилучався й Василь Стус, коли тому вдавалося захити «хиреної волі».

Колись став мимовільним свідком розмови Оксани Яківни Мешко із слідчим Ткачем.
— Я приїхав допитати вас.
— З вами ніяких розмов я вести не буду. — Доведеться.
— Я хвора. — А я маю право і у вмираючого зняти свідчення, — зі сміхом. — Я взагалі

відмовляюся про будь-що говорити. — Чому! — Бо ви — сталініст. — О! якби це були сталінські часи, то я б з вами не так розмовляв.

Потім Оксану Яківну, 75-літню, після проведення психіатричної експертизи [підходили до неї і з цього боку] заслали на Єхотське море. В Аян. У хату-зруб. Щоб її там замело. Мело там по три доби, і її систематично замітало. Знаходилися люди, що відкопували, або вона сама виборсувалася. Пережила той по суті погреб.

— Гебістів підвели лікарі: вони їх убезпечили, що я за станом здоров'я довго не протягну — і мені дали лише... 5 років. А якби вони знали, що я виживу,

Можна повірити. Коли я бідкався знайомому, що як це стару людину та в таку

далину заслали, він роздумливо сказав: «Якби у нас з п'ять було таких стареньких — усе б КДБ інфаркт схопив».

Так трапилось, що я був у столиці 30 січня 1990 року і не пропустив нагоди привітати Оксану Яківну зі славним 85-річним ювілеєм. Моє побажання ювіляру кращих часів виявилось пророчим. Маю на увазі Декларацію про суверенітет України.

Відомо, що у квітні О. Я. Мешко відкривала Установчий з'їзд УРП. А на початку наступного року її не стало.

Тривалу бесіду протягом двох днів [31.01 та 1.021990], яка, звісно ж, не охопила всього пережитого, наближено передаю вам, дорогі читачі.

Василь СКРИПКА.

НАРОДИЛАСЯ Оксана Мешко у великому козацькому містечку, 20 кілометрів від Полтави, що звалося Старі Санжари. Це живописний куточок України над річкою Ворсклою. П'ять церков височіли своїми дзвіницями. Село на п'яти пагорбах, живе, веселе, з млинами, а вечорами з піснями, що і зараз їх можна почути, але не на вулиці, а тільки в гуртках співочих Батьки напівселяни, напівторговці, бо були вважай безземельні. Утримати не-малу родину в густонаселеній Полтавщині важко. Батько крім цього займався насадженням садів у всій околиці. Він скінчив садовничу школу в Полтаві. Село з давніх-давен козацьке, не знало кріпацтва, і вільний козацький дух відчувався у всьому селянському устрої. Прожила вона у рідному містечку найкращу пору. Але безхмарне дитинство скінчилося дуже рано. Уже в 1919 році розмірений устрій селянського життя був порушений революційними хвилями.

Село прихильно зустріло перші революційні зміни у 1917 році і їх подальший розвиток. Вітали утворення УНР, Центральної Ради, потім Директорії. Але незважаючи на підтримку більшості українського народу, вони, як відомо, зазнали поразки. І їх місце у селі заступили покидьки, люди неавторитетні.

Це коли червоні Ради взяли усе в свої руки. Але як це виглядало у містечку. П'ять чоловік верховодили всім. Вночі ховалися, а вдень появлялися разом з червоними загонами, які приходили з Полтави. Ті загони грабували селян, забирали в них речі, більш-менш цінний одяг. Вони ж репресували тих людей, що на їхню думку неприхильно ставилися до нової влади. В чому ж виражалася та неприхильність? На селян накладався продподаток. Продподаток сплачували, але за продподатком наклали продрозверстку. Сплачували продрозверстку, але за нею новий податок, і так безкінечно. Коли село вже не мало чим платити, тоді відповідальних за несплату — а такі ми призначали людей найбільш авторитетних і відносно заможніших — піддавали репресіям. В число таких відповідальних полав батько Оксани М. І одного разу, коли червоний загін приїхав до Старих Санжар на екекуції, його арештували і переправили в губчека. Він уже не повернувся додому. В кінці 20-го року був розстріляний у тюрмі на Холодній горі в Харкові. Повідомлення про його загибель сім'ї передали письмово уже в 1921 році. Ще дещо раніше молодший брат Євген Мешко опинився у повстанчому загоні в селі Буланному, недалеко від Старих Санжар. Загін очолював Біленький. Євген у якомусь бою був убитий в свої 17 років.

Старший брат Іван, рятуючись від червоного терору, сам вступив добровольцем до Червоної армії. Тимчасом сім'ю виселили з рідного дому. Реквізували худобу і більш-менш цінне майно. Нас прийняла до себе в стареньку хатину бабуся — батькова мати. Згодом Іван з'явився в рідну місцевість уже з червоним загonom. Звядяки йому репресовані знову вселилися в свою хату в Старих Санжарах. Але уже не було чого робити. Всі розійшлися по Україні хто куди. Оксана поїхала до Полтави, там працювала, там почала своє навчання в середній школі. Потім продовжила навчання в Дніпропетровську ІНО (Інституті народної освіти). Життя було важке. Вічні переслідування, вічні допити, як вихідця з куркульської сім'ї. Хоча за тодішніми радянськими мірками вони не належали до куркулів, навіть до середняків не дотягували.

Нагадаю, що трагічна доля її батька — то власне частка розгулу на Полтавщині, та й не тільки на Полтавщині, про яку йдеться у листах В. Г. Короленка до Луначарського, опублікованих у журналі «Новый мир», 1988, № 10 та «Родина», 1989, № 10.

Холодна гора в Харкові — то українське аутодафе. Розстрілювали і заповнювали братські могили по-бандитському, потай від людей.

Перший арешт в лютому 1947 року. Заарештована з доброго дня

ва, як украдена. Прямо на вулиці четверо молодичків в білих кожухах вкинули її у легкову машину і привезли в київський КДБ. Судила мене трійка, т. зв. ССО. Десять років я одержала лише за співчуття своїй старшій сестрі Вірі Худенко, що її син був на ту пору в Українській Повстанській Армії (УПА).

Вона була на той час уже одинока, її чоловік теж був узятий в облогу, теж без причини, просто так — на Україні Західній опинився і там був заарештований. Вона приїхала до мене, і я хотіла допомогти їй улаштуватися, була вона безпомічна, без професії якоїсь певної. Найбільшим злочином з мого боку було те, що я, бачте, прийняла матір повстанця. І я і вона проходили в одній справі, вона була оформлена восьмим пунктом 56-ї статті — терор. Ніби мали намір убити М. С. Хрушова. Доказів, ясна річ, не було і слідчий в кабінеті казав мені так: «Яккие доказательства требуются? Нужно, чтобы вы сами в этом признались». І коли я казала, що я ніколи сама не можу признатись в такому безглузді і ніколи не буду допомагати слідчому творити беззаконня, він відповів: «А ми вас до цього змусимо, ви ще у нас попроситеся».

Двадцять одну добу морили без соння, двадцять одну добу витримала, не спавши. Ні один лікар не повірив, що це можливо. — але я знаю, що можливо, бо витримала. І цілком осомбовлені, які мені підсовували слідчий Кусенко, не підтвердили.

Відбула я свій десятилітній строк і повернулася в пору хрущовської відлиги. Судову справу мою було переглянуто, мені пощастило, що вона попала в руки якомусь прокуророві, більш чесному, і він звільнив нас з сестрою від тавра терористів. Я була реабілітована і повернулася на своє місце роботи в київській облдержспівробітництві. Я застала свого єдиного сина, бо другий син мій загинув у Тамбові під час бомбардування німцями міста у війну. Було йому тоді 11 років. Син мій Олександр був хворий і я жила надією його виликувати. Була також надія, що засуджене Хрушовим сталінське беззаконня відійшло в минуле назавжди. Ця надія трималась, як згодом виявилось, тільки на моєму нерозумінні ситуації в країні. Хвиля за хвилею наростає новий вплив засилив невідгісіа сталінізмів в ідеології, беззаконня. Знову наше радянське суспільство ніщо не об'єднувало крім страху та бажання якось вижити, зберегти

себе. Починався наступ суспільного цинізму, бездуховності, що особливо глибоко відбивався на молодому поколінні.

Настали 60-ті роки. Тоді я познайомилася з Мешко. Як зараз бачу: стоїть переді мною, надзвичайно енергійна, ініціативна. Вечори художньої самодіяльності, вечори поезії наших ушавлених шістдесятників: Василя Симоненка, Миколи Вінграновського та інших. Але це теж була тільки тимчасова відлига. Ніяких акцій ніхто не планував, одначе це знову закінчилось терором.

Коли я перебувала в сталінських таборах, ніколи не думала, що повернуся до життя активного, життя за своїм уподобанням. Я вийшла на пенсію і коли звільнилася від службової поденщини — не журилася проблемою «а що я буду делать?», як багато інших, що йдуть на пенсію.

В перший же день після виходу на пенсію поїхала в свої Старі Санжари. Пішла дорогами, що були такі відомі, з Полтави до Санжар, через станцію Перещепине прийшла в містечко і вжахнулася тим змінам, що відбулися з 20-го до 63-го року.

— Порахуйте, скільки це минуло років, років, коли нам невпинно твердили про розвиток, розквіт сіл і міст. Я глянула на старе наше містечко, таке красиве, таке квітуче колись. Тепер це була руїна. Гірше, ніж зараз після окупації. Виявляється, що там і німців майже не було, вони десь пройшли боком, село прийшло до занепаду «само собою» протягом десятиліть. Люди тікали з села, від своїх дідівських хат, як від чуми. Хто в Донбас, кого виселили в Сибір, хто поїхав на Дніпропетровщину шукати хліба на заводах, хто в Запоріжжя, Лишилися одні старі, що блудили по своїх зубожілих дворищах, самотні як неприяжні. Я таким не могла свого села сприйняти. Навіть будівлю місцевої «Просвіти», зведену за проектом відомого архітектора, зруйнували варвари перед самим приходом німців. Потім занедбання і запустіння. Всі п'ять церков знищено, каменя на каміні не лишилося, «Просвіта», кредитове товариство, млина (повітряні і водяні) — все зруйноване, зріняне із землі.

Повернулася із Старих Санжар і кілька днів жила під враженням руїни. А тоді подумала: «Я на пенсії і щось маю робити». Я повинна знайти людей, які розуміють конечну необхідність нашого духовного відбудовання. Найшла людей, прихильних до цієї ідеї, людей, які не питали, скільки їм заплащать за

виступ на вечорі. Я тільки казала одно: «На громадських засадах». І о диво! Люди з філармонії, з усіх підприємств культурних, ніхто ніколи не відмовився взяти участь. В 20-ти школах Києва провели ранки й вечори на теми з української класики; українська пісня, ювілей Шевченка, Франка, Лесі Українки, Довженка. І не тільки в школах. В клубах різних підприємств, науково-дослідних інститутах. Я тоді глибше зрозуміла нашу радянську дійсність, зрозуміла, що підспудно люди хочуть іншого, хочуть діяльності за своїми бажаннями, своїми уподобаннями, праці, де вони дійсно могли б реалізувати себе, як особистість. Роки 1963—1968, ні, навіть 1969, цілих шість років, я жила цим. Я побачила, що Київ живий, люди спрагли роботи культурно-духовної. Це була може краща пора мого життя, коли я компенсувала роки вимушеного безділля, казенної роботи за пайку хліба і юшки в алюмінієвій місці, що я 10 років одержувала в сталінських таборах.

Я справді в цей час ніби повірила в якусь можливість змін і для мене були, щиро кажу, несподівані арешти, що відбулися 12 січня 1972 року. В один і той же день, в один і той же час в містах Києві, Львові, Івано-Франківську, Черкасах було заарештовано дуже багато людей, української творчої інтелігенції. Якраз під цю пору, кажу, з поста Першого секретаря КПУ змістився Шелеста і на його місце поставили Щербицького. Він санкціонував і скріпив своїми підписами усі неподобства і кошмари Варфоломійської ночі 1972 року. Арешти — тільки верхина зйсберга репресій. Втілювалася в життя ціла система заходів по черговому «рішучому викоріненню крамоли раз і назавжди». Серед цих заходів — звільнення фактично через голову адміністрації і профспілки за вказівкою КДБ співробітників Академії Наук УРСР.

За період владарювання на Україні московської маріонетки Щербицького набереється злочинів проти нашого народу, за які його варто було б посадити на лаву підсудних.

— Щербицький не з'явився сам по собі, — має правду Мешко, його послали тодішні хазяї СРСР. Незадовго перед цим на Україну прислали Федорчука керувати республіканським комітетом КДБ. Шелеста дав йому розгулятися на всю, а Щербицький дав волю. Зараз же після арештів співробітників КДБ говорили так, щоб почувли ті, кому адресувалося: «У нас на списку є три тисячі людей, яких варто посадити, але щоб наполохати досить і цих, що заарештовано. Українці —

народ полохливий і до порядку сталінського звичний». Сміялися, сміялися у вічі над Спілкою письменників і казали про неї із зневагою «українськіє письменники». Сталінсько-беріївські холуї і приспівники відверто торжествували.

Був арештований і син. Мати найшла йому адвоката, але КДБ призначив свого. Мешко пробує опротестувати таке рішення. Довелося звернутися до самого Федорчука, голови КДБ Тижнів два чи три добивається аудієнції до нього.

— Нарешті в якийсь день мені сказали, що сьогодні він вас прийме. Я прийшла з своєю невісткою, дружиною сина. Кажуть — він на похороні Корнічука, але дзвонив звідти, що вас прийме, чекайте. Ми чекали довго, з ранку десь годин до двох, нарешті нам сказали: «Прийме одну. Матір — дружину ні». Невістка була обурена, я теж. Не піти? Я кажу: «Та треба ж піти. Я вже одна піду». Прийшла до нього Увійшла в світлий, довгий зал-кабінет з дзеркалами, піаніно стояло і він за столом сидів з прокурором Я знала, що той прокурор — по нагляду за органами КДБ. Я вже була у нього на прийомі раніше. А тут він мене запитає: «Що ж ви мені нічого не кажете? Ви ж були у мене, чи не забули?». «Ні, я не забула Я пам'ятаю ще й те, що ви мені сказали. Ви мені сказали, що КДБ організація авторитетна, і об'єктивна, несправедливості не допустять». Після таких ваших слів я встала й сказала: «То мені нема чого у вас робити, якщо це та організація, на яку не можна поскаржитися. І зараз я прийшла тільки до Федорчука. Я надіюся на нього»

Вони мене посадили так, що сонце било в лице. Один з прийомчиків кагебістських. Я відвела від прокурора очі і стала дивитися тільки на Федорчука. Йому було так приємно почути мої останні слова, він був у такому гарному настрої після обіду, збуджений і червоний від випитого на поминках. Ще раніше, коли я входила, він навіть устав і пішов мені назустріч, ставний повний такий чоловік, в погонах, але без піджака, у голубій сорочці Я тоді подумала: «Зовсім міліцейська форма». Розмова наша скінчилася так, як воно і повинно бути. Моє прохання усунути захисника Мартиша і прийняти запропонованого мною було відхилено.

Але зустріч ця мені добре запам'яталася. В ході розмови про мого сина я ясно усвідомила, в чийх руках опинилися зараз органи КДБ Переді мною сиділа людина дуже обмежена, дуже певна в собі, підступна і безпощадно жорстока. Коли я вийшла з будинку КДБ

і підійшла до невістки, вона глянула на мене і запитала: «Що з вами? На васлиця немає». «Пропали ми, дочко, всі пропали», — відповіла я. Так воно й сталося. Всі були заарештовані, фактично без відкритого суду, без вини і провини.

Як повернувся із заслання В. Стус, то в групі взяв найактивнішу участь — став найперше захищати Юрка Бадзьо. І їздив з Кириченко в Москву. Цим на себе біду накликав. Він включився так енергійно і завзято, як то властиво характеру цього максималіста

Дуже боялася за нього І це вже було після арешту Юрія Литвина. Так що безсумнівно, що його чекав другий строк, і як рецедив — 15 років, 10 і 5. Так воно і трапилося. Він був заарештований в травні

Юрій Литвин знаходився в цей час у Бучі, у виправно-трудоному таборі, як вони себе називали — «учрежденієм». Він відтіля умів налагодити безпосередній якийсь зв'язок, і він прислав матеріали до Василя Стуса. І вони, якесь частина, зокрема, і його творчість, розмова з Брежнєвим під заголовком «Если Бога нет, все дозволено» — за кордоном вона надрукована. Були і другі матеріали, щось дійшло, але не все, бо Василь Стус мусив його спалити, коли побачив, що за ним уже хвості ходили вприду, що арешт і трус неминучий. Трус він ждав До арешту був готовий. Якось В. Стус сказав:

«Ну що ж заарештують мене і вас і уже все: немає більше кому передати естафету».

— Тиск прозавдвся на мене страшний. Мабуть, саме тому, що не хотіли мене арештовувати. Незручно: той вік назавжди стояв, але і зупинити мене треба було обов'язково. Зупинити — з розрахунку на те, що жінка забор'ється. І одного разу, в 78 році це було і було це десь перед Жовтневими святами, не то 5 жовтня до мене надійшов чоловік. В плащі, світського типу мужчина: — Я до Ольги Яківни.

— Тут такої немає

— Я к вам!

— Так, я не Ольга Яківна, а Оксана Яківна.

— Так я к Оксані Яковлеєвє.

— Звідкіля ви?

— С Москви.

Кажу:

— Зайдіть.

Подумала — треба прийняти, бо то таке буває Приїздили до мене зрізаних міст — то може й це в якійсь серйозній справі.

Я його запросила до кухні, а сама хотіла взяти ключі від кімнати, що була зчинена на замок. Я тільки стала ча двері, як раптом чую — він насунув на мене всім тулубом в спину і схватив за плече

Кур'єр Кривбасу 2'94

моцно рукою. Я з обуренням, ще без страху, обернулася до нього, а він в цей час з-під плаща витяг револьвер системи кольт Великий! Чорний! І прямо наставив мені до живота.

— Деньги, — прошептав.

Я хвилину мовчала. Онімліла Але потім крикнула:

— Гроші?! Еге, Це КДБ, бо усі знають, що в мене грошей немає. За грішми до мене не придуть.

І стала кричати На моє щастя, що квартирантка моя, навпроти кімнати, почула, відкрила двері і наткнулася прямо на цього чоловіка. І ми троє сплелися в одну масу. Я стою задом до нього, він животом упирається на мене, а вона — на нього.

— Тоню, нас граблять

Вона вискочила, давай кричати на вулиці. А в той час, коли він відпустив моє плече, — вікно в моїй кімнаті було відчинене в сад — я випурхнула пташкою, і він лишився сам в кімнаті. Вискочила, щоби перескочити до людей. У мене приватний будинок, як вам відомо, обнесений невисоким парканом Думаю, я перескочу до сусідів через паркан. Я так могла зробити, але цей страх, цей жах, що ви не кажіть — чорний кольт, він зробив своє враження, бо можна було мене якщо не стріляти, то вдарити по голові. І я зрозуміла, що прийшли до мене не бавитись зі мною, а зробити мені шкоду. Нарешті, могли мене просто злякати Я перед цим перенесла інфаркт, у мене міг бути інсульт, міг бути інфаркт. Я таки була налякана, але не настільки, щоб не захищатися. Я бігла по саду, перескочити через паркан не могла, заскочила у свою врем'янку. Квартирантка моя, вже друга, вискочила в цей час на вулицю — і вони там вдвох кричали на вулиці А я прихилила двері і держала.

Дитина кричить в колясці. Серце стукє. Здавалось, довго так простояла. У дворі тихо. Коли я відчинила двері і вийшла на вулицю, за хвіртку, то там стояли мої квартирантки, напроці — двоє сусідів стояло і сусід мій таксист також дивом дався: він запримітив номер того таксі, яким приїхав той чоловік. Це був номер київського таксопарку. Це чисто професіональна пам'ять. І вони бачили, як він вийшов з хати. Він нічого в мене не взяв. Ні до чого не торкнувся. Сів у таксі і поїхав. Я попросила нашого сусіда, щоб він викликав міліцію.

(ДАЛІ БУДЕ).